

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

**СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.1 МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ,
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ**

1470.	Асылбекова А.А.	Правовое регулирование искусственного интеллекта: зарубежный опыт и перспективы для Казахстана	6308
1471.	Аширбекова А.Б.	Қазақстан Республикасында Ұлттық алдын алу тетігі жүйесі	6314
1472.	Амирова Б.К.	Қазақстандағы жинақтаушы зейнетақы заңнамасының тарихи эволюциясы	6316
1473.	Бейбітұова І.Б.	Медицина қызметкерлерінің құқықтық жауапкершілігі	6319
1474.	Байтерекова К.Б., Ескендерова Г.Т.	Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қазіргі жағдайы	6323
1475.	Егежанова Д.Р.	О влиянии нормативной практики Верховного суда Республики Казахстан на административное судопроизводство	6326
1476.	Есентемирова А.М.	Некоторые вопросы становления законодательства о высшем и послевузовском образовании в Республике Казахстан	6330
1477.	Еркін Ә.	Коррупция и правовые методы борьбы с ней	6340
1478.	Жармаханбетова Б.А.	Права коренных народов и недропользование: проблемы соблюдения и защиты прав при добыче природных ресурсов на их территориях	6345
1479.	Жолдасбек М.Б.	Қазақстан Республикасындағы Конституциялық реформа: өзгерістерді талдау және олардың құқықтық жүйеге әсері	6348
1480.	Жеңіс Е.Е.	Салық заңнамасын жетілдіру мәселелері	6353
1481.	Жанаев Е.А.	Роль морали в правовых решениях и законодательных актах	6357
1482.	Кажтай А.Н.	Қауіпті құқықбұзушылықтардың қоғамға әсері	6360
1483.	Карсибек С.А.	ҚР Алқабилер сотының құқықтық жағдайы және шетел мемлекеттерімен салыстырмалық ерекшеліктері	6364
1484.	Көбеген А.М.	Әлеуметтік әл-ауқат пен қоғамның өркендеуінің құқықтық аспектілері	6367
1485.	Кошкенбек Б.Б.	Шетелде оқыту бағдарламаларын құқықтық реттелуі	6371
1486.	Қалыбаева А.Ә.	Қазақстандағы жаза қолданудың құқықтық санаға әсері	6377
1487.	Қалқазбек Н.Е.	Қазіргі заманғы құқық саласының өзекті мәселелері мен даму перспективалары	6380
1488.	Маликов Ж.Н.	Қазақстан Республикасының Конституциялық сот институтының қалыптасуы және қызметі	6383

1489.	Маратов А.Б.	Роль юристов защиты прав юридических лиц	6385
1490.	Отыншиева Г.	Құқықтық сана және мәдениеттің арақатынасы	6387
1491.	Роман К.Д.	Законодательные основы обеспечения информационной безопасности детей в Казахстане: вызовы цифровой эпохи	6390
1492.	Сұңғатов С.С.	Цифрландырудың азаматтардың әлеуметтік-экономикалық құқықтарын іске асыруға тигізетін ықпалы	6392
1493.	Салиханов А.Б.	Социальные барьеры реинтеграции бывших заключённых в Казахстане: причины стигматизации и пути преодоления	6396
1494.	Турегелдиев Б.У.	Жоғарғы соттың нормативтік қаулыларының құқықтық алаңдағы ықпалы	6402
1495.	Тәуірғалиева А.Б.	Киберқауіпсіздік: қылмыстардың алдын алу және заңнамалық шаралар	6405
1496.	Табанова Ж.А.	Защита прав женщин: международный аспект	6409
1497.	Тәжі Ә.Т.	Цифровизация прав граждан РК	6413
1498.	Тигай Б.А.	Проблемы налогового правоприменения в РК	6415
1499.	Шоманова К., Ясинова Д.	Адам құқықтарының қорғалуы және заңнамалық реттелуі	6423
1500.	Ібіжан Г.Ә.	Проблемы организации правовой помощи детям с ограниченными возможностями здоровья	6427
1501.	Yagmussova A.F.	The concept and types of social guarantees and the grounds for their provision under labor legislation	6431

СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.2 АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

1502.	Алмагамбетов М.	Кәсіпкерлердің құқықтары мен оның қорғалуы	6436
1503.	Булатова Л.Б.	Жасанды интеллектпен жасалған туындылардың құқықтық мәртебесі	6440
1504.	Ибрашев А.М.	Искусственный интеллект в трудовом праве: перспективы, риски и возможности	6443
1505.	Искаков Р.А.	Правовая природа договора о государственных закупках товаров в Республике Казахстан	6446
1506.	Көбеген А.М.	Әлеуметтік әл-ауқат пен қоғамның өркендеуінің құқықтық аспектілері	6452
1507.	Мырзаханов Ә.Е.	Қазақстан Республикасындағы ресми наградалар жүйесі: толықтырулар мен	6456

		өзекті мәселелер	
1508.	Нургалиева М.Е.	Трудовые права женщин и равенство на рабочем месте. Дискриминация как барьер для экономического прогресса	6459
1509.	Рустами-Кадырбекова Ж.	Ретроспективный анализ правового регулирования в области социального обеспечения	6464
1510.	Сураганова Д.Д.	Правовое регулирование игорного бизнеса в Республике Казахстан	6468
1511.	Третьяк М.В.	Тенденция к сокращению рабочего времени в развитых странах: баланс между производительностью и качеством жизни	6471
1512.	Третьякова Ж.В.	К вопросу имущественных правоотношений родителей и детей по законодательству Республики Беларусь	6475
1513.	Тыныбек кызы А.	Гибкие формы занятости в Казахстане и Кыргызстане: правовое регулирование дистанционной работы и самозанятости	6478
1514.	Тюлегенова А.А.	Правовые аспекты использования земли	6481

СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.3 ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ТҮЛҒАНЫҢ, ҚОҒАМ МЕН МЕМЛЕКЕТТІҢ МҮДДЕЛЕРІН ҚОРҒАУДЫҢ МЕХАНИЗМІ РЕТІНДЕ

1515.	Азенова С.Р.	Сот сараптамасын тағайындау мен жүргізу: қылмыстық процестегі маңызы және жетілдіру жолдары	6485
1516.	Абдықадыр А.Б.	Қылмыстық әділет жүйесіндегі цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект	6488
1517.	Байносерова А.Г.	Қолжазба сараптамасы дәлелдеу құралы ретінде: жаңа әдістер мен шешілмеген мәселелер	6495
1518.	Бахыт І.Б.	Уголовное судопроизводство как механизм защиты интересов личности, общества и государства	6500
1519.	Жакишева Д.К.	Арнайы білім және оларды қылмыстарды тергеу кезінде қолдану нысандары	6504
1520.	Жұмадулла Қ.Ф.	Жасанды интеллект пен криминалистика: қылмысты ашудағы жаңа дәуір	6508
1521.	Маратова А.М.	Понятие судебно-биологической экспертизы и ее значение для установления обстоятельств уголовного дела	6510
1522.	Шариф М.Қ.	Психологиялық портретті құру: сот сараптамасында қолдану тәжірибесі	6514
1523.	Жунусов Д.С.	Совершенствование качества судебных экспертиз: организационно-правовой подход	6517
1524.	Khamidullina R.	Jury Trials in the Criminal Justice System: A Comparative Analysis of the U.S. And	6520

		Kazakhstan Models	
1525.	Киікбай Б.С.	Онлайн алаяқтық қылмыстық құқық бұзушылықтарын тергеп-тексерудің өзекті мәселелері	6523
1526.	Салимжуаров Г.Ф.	Перспективы использования искусственного интеллекта в производстве судебных экспертиз	6528
1527.	Серіктай Н.Ө.	Тергеушінің жеке басының кәсіби-психологиялық сипаттамасы	6531

СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.4 ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМА: ЗАМАНАУИ СЫН-ҚАТЕРЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

1528.	Адильхан Х.Б.	Қылмыс пен жазаның психологиялық қырлары: кінә және жауапкершілік сезімі	6536
1529.	Арзанбекова К.Қ.	Геноцид және оның халықаралық құқықтағы орны	6538
1530.	Ахметжанова А.А.	Правовое обеспечение информационной безопасности Республики Казахстан: вызовы и перспективы	6540
1531.	Айзак А.Ж.	Әлеуметтік факторлар мен экономикалық қысымның қылмысқа ықпалы	6544
1532.	Әжібекова А.Е.	ҚР жасөспірімдер арасындағы буллингке қарсы шаралар мен шетелдік тәжірибе	6546
1533.	Болатбекова А.А.	Қылмыс пен жазаның қоғамдағы әлеуметтік-мәдени ықпалы	6552
1534.	Бөлебай А.Б.	Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын алу мәселелері	6555
1535.	Дүйсен Қ.А.	Адам саудасының құрбандарын анықтау және қорғау механизмдері	6563
1536.	Карсибек С.А.	Жыныстық қолсұғылмаулыққа қарсы жасалған қылмыстардың латенттілігі: себептері және шешу жолдары	6566
1537.	Кенеспек Д.М.	Қазақстан Республикасындағы қылмыстардың қайталану себептері мен алдын алу жолдары	6569
1538.	Кийкбай Н.К.	Жалған ақпарат тарату және оның қылмыстық-құқықтық салдарлары: ақпараттық кеңістікте қауіпсіздік пен жауапкершілік мәселелері	6572
1539.	Кожанова Д.Р.	Реформа уголовного законодательства Республики Казахстан: анализ реализации положений концепции УК 2014 года через призму десятилетнего опыта	6575
1540.	Көбейсін Ө.Т.	Кінә мен оның қос нысаны: қазіргі қылмыстық құқықтағы ерекшеліктер мен проблемалар	6578
1541.	Койчубекова А.А.	Уголовная ответственность за	6580

		насильственные действия сексуального характера	
1542.	Қабдылова А.Қ.	Кибербуллингтың алдын алудың құқықтық мәселелері	6585
1543.	Мырзаханов Ә.Е.	Қазақстан Республикасындағы ресми наградалар жүйесі: толықтырулар мен өзекті мәселелер	6590
1544.	Орынбай Ш.А.	Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігі	6593
1545.	Сайлаубек М.Ж.	Қылмыстық құқықтағы өзін-өзі қорғау шегінің әлеуметтік және құқықтық аспектілері	6597
1546.	Төрехан А.Ә.	Тұрмыстық зорлық-зомбылық; қылмыстық жауаптылық және әділ жаза тағайындау мәселелері	6600
1547.	Тюлегенова А.А., Куатова Р.Е.	Совершествование превентивных мер в рамках реализации антикоррупционной политики в РК	6607

СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.5 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖАРИЯ ҚҰҚЫҚ: ЖАҢА ҚАУІП-ҚАТЕРЛЕР ТЕГЕУРІНДЕРІ

1548.	Алиев Е.	Правовое регулирование международных железнодорожных перевозок в Республике Казахстан	6611
1549.	Аршабаева Р.С.	Заманауи құлдықпен күрестегі халықаралық құқықтың тиімділігі мен мәселелері	6616
1550.	Данияр Ә.А.	Роль международных организаций в урегулировании вооруженных конфликтов	6620
1551.	Кабдрахманов А.Е.	Анализ правового регулирования защиты прав трудовых мигрантов: опыт Казахстана и России в контексте международных стандартов	6626
1552.	Qodirova T.R.	The role of the United Nations High Commissioner for refugees in protecting refugee rights	6631
1553.	Медетова М.Б.	Азаматтық авиациядағы алғашқы халықаралық қауіпсіздік стандарттары: пайда болу және тарихи негіздері	6634
1554.	Мыктыбаева Д.А.	Регулирование вопросов трудовой деятельности трудящихся-мигрантов в международных соглашениях Республики Казахстан	6640
1555.	Мырзаханов Ә.Е.	Қазақстан Республикасындағы ресми наградалар жүйесі: толықтырулар мен өзекті мәселелер	6645
1556.	Рублевский А.А.	Этическая дилемма статуса эмбриона	6648
1557.	Тулеген А.С.	Правовые проблемы назначения и исполнения наказания в деятельности международных уголовных трибуналах ad hoc	6652

**10.6 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОММЕРЦИЯЛЫҚ АРБИТРАЖ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ
ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚ**

1558.	Акынов Д.М.	Правовые механизмы обеспечения исполнения обязательств государствами-членами ЕАЭС	6657
1559.	Ануарбек А.	Применение блокчейн-технологий в международном коммерческом арбитраже: правовые вызовы и перспективы	6661
1560.	Жаксылыков К.К.	Особенности правового регулирования отношений, возникающих из международного договора купли-продажи товаров	6665
1561.	Каримова Ф.Х.	Защита персональных данных в международном частном праве	6669
1562.	Мирзоева М.М.	К вопросу о сущности деловой репутации	6675
1563.	Раджабов М.Д.	Трудовые права иностранных граждан в международном частном праве	6679

10.7 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ БҰҰ-НЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫ

1564.	Ануарбек А.	Международное экологическое правосудие: теоретические основы и практические аспекты	6683
1565.	Burieva M.S.	The role of international organizations in regulating the use of water resources of transboundary rivers and lakes	6687
1566.	Nasreddinzoda N.	The role of regional organizations in achieving the SDGs: international legal aspects	6691
1567.	Шалгымбаева А.Н.	Комиссия международного права ООН: регулирование экологических аспектов вооруженных конфликтов	6693

СЕКЦИЯ 11**АРХИТЕКТУРА И СТРОИТЕЛЬСТВО****ПОДСЕКЦИЯ 11.1 СТРОИТЕЛЬСТВО**

1568.	Аманжолова Ш.Ф.	Қарқынды құрылыс жағдайындағы Астана қаласының жер асты сулары деңгейінің өзгерісін болжау	6698
1569.	Батирбекова А.Т.	Численное моделирование работы стены в грунте с распорной системой в условиях плотной застройки	6702
1570.	Бекетов Д.Н.	Энергоэффективность в строительстве: симуляция влияния ориентации зданий на потреблении энергии в Астане	6707

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ӨЗІН-ӨЗІ ҚОРҒАУ ШЕГІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Сайлаубек Мадина Жанатбекқызы

*Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Заң факультеті
«Құқықтану» мамандығының 2 курс студенті
madinasailaubek@icloud.com*

*Ғылыми жетекші: заң ғылымдарының кандидаты, Ашимова
Э.А.*

Қажетті қорғаныс институты жеке тұлғаны, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз қол сұғушылықтан қорғаудың негізгі тетіктерінің бірі бола отырып, қылмыстық құқық жүйесінде маңызды рөл атқарады. Өзін-өзі қорғауға Конституциялық бекітілген құқық құқықтық мемлекеттің іргелі құндылықтарын, соның ішінде зорлық-зомбылыққа пассивті шыдамдылық танытуға жол бермеу принципін көрсетеді. Алайда, бұл құқықты іс жүзінде жүзеге асыру көбінесе құқықтық және әлеуметтік дауларды тудырады, әсіресе рұқсат етілген қорғаныс шегінен асып кеткен жағдайларда. Қорғаушының іс-әрекеттерін саралау, заңды және заңсыз қорғауды ажырату, сондай-ақ қауіп-қатер дәрежесін және қолданылатын шаралардың пропорционалдығын бағалау мәселелері заңгерлер, судьялар және жалпы жұртшылық арасында белсенді пікірталас тақырыбы болып қала береді. Әлеуметтік факторлар да маңызды - құқықтық сана деңгейі, мәдени көзқарастар және өзін-өзі қорғау жағдайларына қоғамдық реакция. Осы мағаланың мақсаты-қазіргі қылмыстық құқық контекстінде қажетті қорғаныс шектерінің Әлеуметтік және құқықтық аспектілерін кешенді талдау. Құқық қолдану практикасының проблемаларына, сондай-ақ жеке тұлға мен қоғам мүдделерінің тепе-теңдігін ескере отырып, нормативтік реттеуді жетілдіру қажеттілігіне ерекше назар аударылады.

Қазақстан Республикасында қажетті қорғаныс институтын конституциялық және қылмыстық-құқықтық бекіту жеке тұлғаны, оның өмірін, денсаулығын, құқыққа қарсы қол сұғушылықтардан құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың маңызды кепілдіктерінің бірін көрсетеді. Қажетті қорғаныс-бұл қоғамға қауіпті қол сұғушылықтың алдын алу немесе тоқтату мақсатында қол сұғушы адамға зиян келтіруден тұратын заңды мінез-құлық нысаны. Басқа қорғау шараларынан айырмашылығы, ол мемлекеттік органдардың қатысуын талап етпейді және оны қауіп төнген кезде азаматтың өзі тікелей жүзеге асыра алады [1].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде қажетті қорғаныс 112-баппен регламенттелген, оған сәйкес қол сұғушы адамға зиян келтіру қылмыс болып табылмайды, егер бұл зиян қажетті қорғаныс жағдайында келтірілсе, яғни қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қорғаушының немесе басқа да адамдардың жеке басын және құқықтарын өмірге қауіп төндіретін зорлық-зомбылықпен ұштасқан қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан қорғау кезінде қорғаншы немесе өзге де адам немесе осындай зорлық-зомбылықты қолдану қауіпі бар адам. Осылайша, заң шығарушы әр азаматтың қылмыстық мінез-құлықты болдырмау үшін белгілі бір жағдайларда белсенді және батыл әрекет ету құқығын ғана емес, міндетін де мойындайды.

Қажетті қорғаныс институтының маңызы таза құқықтық құрылымнан асып түседі: ол маңызды әлеуметтік функцияны да орындайды. Біріншіден, бұл азаматтардың қауіпті жағдайда өзін-өзі қорғағаны үшін жазаланудан қорықпай қорғауға сене алатынына деген сенімін нығайтуға ықпал етеді. Екіншіден, мұндай институттың болуы ықтимал қылмыскерлерге тежегіш әсер етеді, өйткені заңды қарсыласу мүмкіндігі туралы білім заңсыз әрекеттерді тоқтата алады. Үшіншіден, қажетті қорғаныс қоғамда құқықтық тәртіпті қорғауға және қылмысқа қарсы тұруға бағытталған белсенді азаматтық ұстанымды

қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, қажетті қорғаныс зорлық-зомбылыққа мемлекеттік монополия мен әркімнің өзін және басқаларды қорғау құқығы арасындағы тепе-теңдіктің элементі болып табылады. Бұл тепе-теңдік әсіресе құқық қорғау органдарының араласуы мүмкін емес немесе қол сұғушылықтың кенеттен болуына байланысты қиын болған жағдайларда өте маңызды [2].

Қазақстандық қылмыстық құқықта қажетті қорғаныс әділдік, гуманизм және қылмыстық жауаптылықты даралау қағидаттарымен тығыз байланысты. Алайда, іс жүзінде қажетті қорғанысқа құқықты жүзеге асыру бірқатар қиындықтарға тап болады: бұл қол сұғушылық фактісін дәлелдеудегі қиындықтар, зиянның пропорционалдығын әрдайым біржақты түсіну және қауіпті бағалаудағы сәйкессіздік. Мұның бәрі заңнаманы жетілдіруді ғана емес, сонымен қатар Заңның ережелерін нақты және дәйекті түрде түсіндіретін, қорғаушылардың құқықтарын рұқсат етілген шектерде қорғайтын тұрақты сот практикасын қалыптастыруды талап етеді. Қазақстанның қылмыстық құқығындағы қажетті қорғаныс - бұл жай ғана құқықтық норма емес, сонымен қатар құқық, мораль және әлеуметтік әділеттілік тоғысқан жеке тұлғаны қорғаудың маңызды институты.

Қажетті қорғаныстың шегі-қылмыстық құқықтағы, әсіресе Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 112-бабында бекітілген норманы іс жүзінде қолдану контексіндегі аса күрделі және даулы тақырыптардың бірі. Заң шығарушы жалпы түрде қол сұғушы адамға қажетті қорғаныс шегінде зиян келтіру қылмыс болып табылмайтынын көрсетеді, алайда қорғау қол сұғушылықтың сипаты мен қауіптілігіне айқын сәйкес келмеген жағдайда қылмыстық жауаптылыққа жол береді. Бұл қажетті қорғаныс шегінен асып кету деп аталады, бұл қол сұғушыға келтірілген зиян шабуылдың жолын кесу үшін қажетті шектен тыс болатын рұқсат етілген қорғаныс шарасынан заңды маңызды ауытқуды білдіреді. Мәселе мынада, қолданыстағы заңнамада заңды өзін-өзі қорғаудан асып кету сәтін біржақты анықтауға мүмкіндік беретін нақты және толық критерийлер жоқ [3].

Нақтылықтың болмауы тергеу және сот органдарының субъективті бағалауы үшін кең өріс жасайды. Іс жүзінде бұл бір әрекетті істің мән-жайын түсіндіруге байланысты заңды өзін-өзі қорғау немесе қылмыс ретінде анықтауға болатындығын білдіреді. Қорғаныс жағдайлары әдетте стихиялы және стресстік сипатта болады, мұнда қорғаушы эмоционалды шиеленіс, қорқыныш, өз күштеріне деген сенімсіздік және қауіптің дәрежесін дәл бағалай алмау жағдайында әрекет етеді. Көбінесе қорғаушы қауіптілік дәрежесін ұтымды өлшей алмайды және "ең аз қауіпті" қорғаныс әдісін таңдай алмайды. Сонымен қатар, оның іс-әрекетін құқықтық бағалау көбінесе фактіден кейінгі талдауға негізделеді, онда судьялар мен тергеушілер болған оқиғаның толық бейнесін ала отырып, мүлдем басқа психоэмоционалды жағдайда болған адамның іс-әрекетін бағалайды.

Сондай - ақ, өзін-өзі қорғауды заңды деп тану үшін кеңейтілген негіздерді қолдану мәселесі даулы болып қала береді-мысалы, түнде, тұрғын үйде немесе қарулы шабуылшы шабуылдан қорғалған жағдайда. Заңнама мұндай жағдайларды қол сұғушыға елеулі зиян келтіруді ақтау ретінде мойындауға мүмкіндік бергенімен, іс жүзінде соттар көбінесе мұндай ережелерді қолданудан аулақ болады, бұл қауіптің сөзсіз екендігіне дәлелдердің жоқтығына сілтеме жасайды. Осылайша, Қазақстанда қажетті қорғаныс шегін құқықтық реттеу, сыртқы толықтығына қарамастан, тұжырымдамалардың белгісіздігі мен икемділігінен зардап шегеді, бұл құқық қолдануда қиындықтар туғызады және көбінесе нақты қауіп жағдайында әрекет ететін адамдарды қылмыстық қудалауға әкеледі.

Қажетті қорғанысқа байланысты істер бойынша Қазақстан Республикасының сот практикасы қорғанушылардың іс-әрекеттерін бағалауға екіұшты және жиі қарама-қайшы көзқарасты көрсетеді. Қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтардан қорғауға заңмен бекітілген құқыққа қарамастан, кейбір жағдайларда соттар қорғаушыларды шабуылдың агрессивтілігі мен қауіптілігін көрсететін айқын жағдайлар болған кезде де қажетті қорғаныс шегінен асып кеткені үшін кінәлі деп таниды. Бір тән мысал-ер адам түнде мас күйінде үйіне кірген адамға өлімге әкелетін пышақ жарақатын салған іс. Қауіп пен заңсыз шабуылдың болуына қарамастан, сот өзін-өзі қорғау шегінен асып кету туралы қорытындыға келді, бұл

шабуылдаушының өзімен бірге қару-жарақ болмағанын және үй иесіне дене жарақатын тигізбегенін алға тартты. Басқа жағдайда, әйел өзіне бірнеше рет физикалық зорлық-зомбылық көрсетіп, кісі өлтіремін деп қорқытқан бірге тұратын адамнан қорғанып, келесі қақтығыс кезінде шабуылдаушының өліміне әкеліп соқтырды. Зорлық-зомбылықтың жүйелі сипатына қарамастан, сот сонымен бірге жәбірленуші қарусыз болды және әйел үй-жайдан шығу арқылы жанжалдан құтыла алады деп дәлелдеп, асып кетуді мойындады. Бұл мысалдар әлеуметтік контексті, эмоционалды жағдайды және нақты қауіп-қатерді ескермей, заңды ресми және сөзбе-сөз түсіндіру тенденциясын көрсетеді [4].

Көбінесе соттар қорғаушы әрекет ететін тосынсый мен қорқыныш факторын жете бағаламайды, сондай-ақ стресстік жағдайда адам өз әрекеттерінің пропорционалдығын дәл есептей алмайтынын елемейді. Сонымен қатар, қазақстандық тәжірибеде түнгі шабуыл немесе тұрғын үйге басып кіру жағдайлары үшін заңнамада көзделген өзін-өзі қорғаудың заңдылығы презумпциясы қағидаты сирек қолданылады. Себебі соттар нақты қауіп-қатердің тым қатаң дәлелдену деңгейін талап етеді, бұл адамның өзін қорғау құқығына ие болу үшін шабуылдың оған зиян тигізуін күтуге міндетті емес екенін ұмытады. Сондай-ақ, өзін-өзі қорғауға жүгінетін адамдар, әсіресе әлеуметтік осал топтардың арасында, көбінесе тиімді құқықтық қолдаудан айырылып, сот төрелігі жүйесіндегі айыптаудың құрбаны болады деген алаңдаушылық туғызады. Нәтижесінде қажетті қорғанысқа құқық негізінен қағаз жүзінде болатын және оны іске асыру қылмыстық жауапкершілікке тартудың жоғары қауіпімен байланысты жағдай туындайды. Мұның бәрі Қазақстанның сот практикасында өзін-өзі қорғауды бағалау тәсілдерін реформалау, объективті және әділ сараптама тетіктерін енгізу, сондай-ақ азаматтардың да, сот төрелігі өкілдерінің де құқықтық сауаттылық деңгейін арттыру қажеттігін айғақтайды [5].

Қажетті қорғаныстың әлеуметтік аспектілері осы құқықтық институтқа деген қоғамдық қатынасты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады және жалпы сот төрелігін қабылдауға көп әсер етеді. Қылмыстың өсуі жағдайында, әсіресе қалалық және шалғай ауылдық жерлерде, қоғам полицияның уақтылы араласуына үмітсіз адамдар өздерін және жақындарын қорғауға мәжбүр болатын жағдайларға көбірек тап болады. Бұл азаматтардың әрқайсысының өзі өз қауіпсіздігінің кепілі болуы керек деген тұрақты сезімді қалыптастырады.

Қажетті қорғаныс саласындағы заңнаманы және құқық қолдану практикасын жетілдіру бұл ретте теріс пайдалануға жол бермей, қорғаушының құқықтарын қорғауға мүмкіндік беретін нақты, әділ және орындалатын өлшемдерді белгілеуге бағытталуға тиіс. Біріншіден, қол сұғушылықтың сипаты мен қауіптілігін қорғаудың "айқын сәйкессіздігі" ұғымын нақтылай отырып, ҚР ҚК-нің 112-бабына өзгерістер енгізу қажет. Кенеттен, агрессивті және заңсыз қол сұғу кезінде шабуылдаушыға келтірілген зиян априори заңды болып саналады, әсіресе тұрғын үйге басып кіру, түнгі шабуыл немесе өмір мен денсаулыққа қауіп төнген жағдайда. Екіншіден, бірқатар типтік жағдайларда өзін-өзі қорғаудың заңдылық презумпциясын енгізу қажет, өйткені кейбір елдерде өз үйінде немесе жақындарын қорғау кезінде қорғау автоматты түрде заңды деп есептеледі. Үшіншіден, психологиялық және әлеуметтік факторларды ескере отырып, қорғаныс әрекеттерін бағалау мәселелері бойынша тергеу және сот кадрларын даярлауды күшейту, сондай-ақ сот практикасында стресс, қорқыныш және қауіптің тез өзін-өзі бағалауы жағдайында қорғауға жол беру өлшемшарттарын түсіндіру қажет [6].

Қорытынды. Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығындағы қажетті қорғаныс институты жеке адамды және қоғамды қылмыстық қол сұғушылықтан қорғаудың аса маңызды функциясын атқаратынын атап өткен жөн, бірақ оны іс жүзінде қолдану бірқатар құқықтық және әлеуметтік қиындықтармен ұштасып отыр. Рұқсат етілген өзін-өзі қорғау шектерінің бұлыңғыр критерийлері, сот практикасындағы формализм және қорғаушылардың психологиялық ерекшеліктерін жеткіліксіз есепке алу әділетсіз қылмыстық қудалау жағдайларына әкеледі. Бұл институттың нақты тиімділігін қамтамасыз ету үшін заңнаманы жетілдіру, бірыңғай және әділ құқық қолдану практикасын қалыптастыру,

сондай-ақ халықтың құқықтық хабардарлығын арттыру қажет. Тек осы тәсілмен адам құқықтарын қорғау мен қоғамдық қауіпсіздік арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізуге болады, бұл заңды және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Турецкий Н.Н. Необходимая оборона. Монография. Под общей редакцией Ш. Шаяхметова. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2018. – 192 с
2. Юсупова Г.Х. Судебная практика Верховного Суда Республики Казахстан как гарантия прав личности в уголовном процессе // Конституционно-правовые проблемы уголовного права и процесса. – 2010.
3. Кожобаев Ж.О. Преступное нападение как основание применения необходимой обороны // ҚазҰУ хабаршысы. Заң сериясы. – 2009. – №4(52). – С.135–140.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014жылы 3шілде № 226-V ҚРЗ. [Электронды ресурс]. — Қолжетімділік режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z1686>
5. Кожобаев Ж.О. Преступное нападение как основание применения необходимой обороны // ҚазҰУ хабаршысы. Заң сериясы. – 2009. – №4(52). -С.135140.
6. Айтбаев Н. Когда угроза неминуема // Параграф. Юридическая газета Казахстана. – 2016.

УДК 343.98

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ: ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІЛ ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Төрехан Арайлым Әділханқызы

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, заң факультеті «Сот-прокурорлық және тергеу криминалистикалық қызметі» білім беру бағдарламасының 1 курс студенті.

torekhanarai10@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к. Муратханова М.Б.

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық — қоғамның өзекті мәселелерінің бірі. Бұл құбылыс адам құқығын бұзып қана қоймай, отбасылық құндылықтарға да зиян келтіреді. Зорлық-зомбылықтың себептерін анықтап, оны болдырмау жолдарын жетілдіру — бүгінгі күннің маңызды міндеттерінің бірі.

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы 1948 жылы қабылданғаннан бері 77 жыл өтті. Осы уақыт ішінде азаматтардың құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғау мәселелері халықаралық және ұлттық деңгейде өзекті бағыттардың бірі болып қалуда. Соңғы жылдары ерекше назар аударуды қажет ететін күрделі мәселелердің бірі – отбасы және тұрмыстық қатынастардағы зорлық-зомбылық.

Бұл мәселе адамның теңдікке, кемсітушіліксіз өмір сүруге, еркін ерік білдіруге және өзін-өзі жүзеге асыруға құқығы сынды негізгі қағидаттармен тікелей байланысты. Адамды